

УДК 316.614.5

Олійник В.В.,*кандидат педагогічних наук, доцент, Хмельницький інститут МАУП,
м.Хмельницький, Україна*

СІМ'Я ЯК ПЕРШООСНОВА ДУХОВНОГО, ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито поняття «сім'я» як соціально-психологічний феномен, її вплив на виховання дитини, визначено психологічні особливості сучасної сім'ї.

Ключові слова: сім'я, виховання, соціалізація дитини, сімейне виховання, цінності.

Олейник В.В. Семья как первооснова духовного, экономического и социального развития общества: психологический аспект

В статье раскрыто понятие «семья» как социально-психологический феномен, её влияние на воспитание ребенка, определены психологические особенности современной семьи.

Ключевые слова: семья, воспитание, социализация ребенка, семейное воспитание, ценности.

Oliinyk V.V. Family as a fundamental principle of the spiritual, economic and social development of society: psychological aspect

The article explores the concept of «family» as a socio-psychological phenomenon, its impact on the education of a child, identified psychological characteristics of the modern family.

Key words: family, education, socialization of a child, family education, values.

Сучасний розвиток українського суспільства характеризується як період глобальних трансформаційних процесів, що обумовлений пошуком власного шляху розвитку та зміни цінностей. Важливою цінністю українського народу є сім'я як складна, динамічна, автономна система і невід'ємний елемент соціальної структури, що зв'язує сучасне з минулим і майбутнім.

Сьогодні до вивчення даної проблеми звертаються психологи, педагоги, філософи, соціологи, які в своїх працях порушують окремі аспекти: сім'я як феномен (І. Бех, О. Бондарчук, Є. Причепій, А. Черній, В. Гвоздецький та ін.); виховання дітей в сучасній сім'ї (Т. Алексєєнко, Л. Буніна, Н. Шевченко та ін.); соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю (Н. Максимова, І. Трубавіна та ін.) [2; 3; 6; 1; 4; 8; 5; 7].

Мета статті – проаналізувати соціально-психологічний феномен сім'ї та його роль у формуванні суспільної системи. Ця мета конкретизується в завданнях: розкрити поняття «сім'я» як соціально-психологічний феномен, її вплив на виховання дитини, окреслити психологічні особливості сучасної сім'ї.

Сім'ю визнано в міжнародному співтоваристві найкращою умовою для виживання, захисту і розвитку дітей, основним осередком суспільства, природним середовищем для людини. Вона впливає на особистість щоденно і цей вплив у тій чи іншій формі триває безперервно, охоплюючи всі сторони людської індивідуальності та життєдіяльності. У зв'язку з цим є необхідність значного посилення уваги з боку держави, громадськості, школи до проблем сім'ї, її труднощів. У народі побутує вислів, що коли міцна родина, то й держава сильна. Від фізичного й морального здоров'я сім'ї, охорони материнства і дитинства, піклування про сиріт, удів, калік, старих, знедолених залежить духовне благополуччя народу.

Є багато визначень поняття «сім'я», наприклад, сім'я – святина людського духу, благородних емоційних переживань: кохання, любові, вірності, піклування, щоденного живого спілкування, поваги, співпереживання, синівської і дочірньої вдячності, родинної солідарності, теплоти людських сердець. Це хранителька моральних чеснот, національних звичаїв і традицій, пам'яті предків, невтомна плекальниця родоvodu, совісті і честі минулих, сучасних і прийдешніх поколінь. З соціально-психологічного погляду сім'я є малою соціальною групою людей, що заснована на шлюбі чи кровній спорідненості і функціонує на основі спільного побуту, матеріальної і моральної взаємодопомоги [3, с. 4].

З точки зору філософії, сім'я як мікросоціальна група – соціально-біологічна спільнота, що існує на основі шлюбних зв'язків, кровної спорідненості або всиновлення, яка регулює стосунки між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми й відповідає за виконання притаманних їй різноманітних функцій [6, с. 571].

Сім'я як мала група має певні особливості: жорсткі нормативні установки сімейних стосунків, що зумовлюються існуванням чітко окреслених уявлень про те, коли найдоцільніше створювати сім'ю, якими мають бути стосунки між подружжям, батьками і дітьми, як розподіляються обов'язки між членами сім'ї; чітко окреслену гетерогенність складу сім'ї за статтю, віком, що зумовлює різні потреби, ціннісні орієнтації членів сім'ї тощо; закритий характер сімейної групи, що зумовлюється певною конфіденційністю стосунків, обмеженою можливістю і чіткою регламентацією порядку входження в сім'ю нових членів і виходу з неї; чітко визначену поліфункціональність сім'ї, що часто пов'язано з великою кількістю сімейних ролей, численними аспектами сімейного життя, які мають суперечливий характер; «історичність», тобто на життєдіяльність сім'ї впливають не тільки якісні етапи її розвитку (залицання, народження дітей та ін.), а й безпосередній досвід сімейного життя дорослих членів сім'ї в їхніх батьківських сім'ях, коли вони самі були дітьми; виразно окреслену емоційність сімейних стосунків [3, с. 4-5].

Слід підкреслити, що виховання дітей починається саме в сім'ї. Всі інші соціальні інститути беруть участь у виховному процесі дітей значно пізніше, коли основні риси характеру дитини уже започатковані. В сім'ї закладаються основи фізичного, інтелектуального й морального розвитку дитини, формуються громадянські почуття, світогляд, естетичні смаки. Особистий приклад батьків, їх ставлення до праці, громадського життя, принципів, чесність, відповідальність, дисциплінованість, доброта і чуйність, бережливість, простота і скромність є для дитини прикладом для наслідування. Чим більше довір'я між батьками і дітьми, тим сильніший вплив сім'ї на формування особистості дитини.

У сім'ї здійснюється виховання особистості дитини на гуманістичних, загальнолюдських засадах. Учений Т. Алексеєнко в статті «Умови позитивної соціалізації дитини у сім'ї» (2005) зазначає, що сімейне виховання на принципах позитивної соціалізації повинне відбуватися в атмосфері співраді, співдружності, співтворчості, співжиття. Відповідно за таких умов народжується розуміння цінності кожного і колективної цінності здійснюється пошук можливостей гуманних взаємин. Він радить батькам поставити дитину в умови співавтора і співвиконавця і тоді керування дитиною в процесі виховання буде мати рефлексивний, діалоговий і вдумливий характер [1, с. 6].

У сучасній сім'ї особливу роль відіграє батьківство. На думку Л. Буніної, «особливу увагу батькам треба приділяти такому аспекту, як потреби дитини. Бо саме від задоволення всіх необхідних потреб, починаючи з першого дня народження, залежить те, як дитина буде розвиватися» [4, с. 16].

Учений Н. Шевченко в статті «Права дитини – права батьків» (2006) підкреслює, що сім'я є первинним виховним середовищем дитини, де формується система цінностей та норм поведінки, де дитина вчиться бути відповідальною особистістю та громадянином. Саме виховання дитини в сім'ї має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини та громадянина, підготовку дитини до свідомого життя у соціально-правовому суспільстві. Він визначає два підходи до філософського розуміння прав дитини – християнсько-моральний (полягає в тісному зв'язку визначених прав дитини з загальнолюдськими, християнськими цінностями) і психологічний (полягає у зв'язку прав дитини з її потребами) [8, с. 12, с. 13].

Вважаємо, що саме високоорганізована, національно-свідома українська сім'я – це духовний храм України. Тому й виховний вплив її на формування та етнізацію особистості, на щоденне наше буття переоцінити неможливо. Хто нам дає повний душевний спокій і соціальну захищеність від різних життєвих бід, прикроців, як не родина? Хіба ми частенько не дивимось на світ очима тієї сім'ї, з якої вийшли? Життя серед рідних і близьких людей дає нам натхнення для праці.

Щоб виховати громадянина-патріота, як батькам, так і педагогам слід пам'ятати, що сім'я є вихователькою підростаючих поколінь, невтомною плекальницею високої духовності та гуманізму, національного духу, характеру, свідомості, психології й патріотизму. Таким чином, сім'я як соціальна система і соціальний інститут – проблема актуальна для українського суспільства. Вона вимагає свого розв'язання, оскільки сім'я – найперший фактор соціалізації особистості, від неї залежить, яким буде наше майбутнє, наше суспільство.

Протягом усього життєвого шляху особистості сім'я є тим найближчим мікросоціальним оточенням, яке опосередковує і визначає своєрідність її життєдіяльності. Основні соціалізуючі функції сім'ї перш за все полягають у забезпеченні фізичного та емоційного розвитку індивіда; формуванні статевої ідентифікації дитини; її

розумовому розвитку та розвитку здібностей і потенційних можливостей; забезпеченні дитині почуття захищеності; формуванні ціннісних орієнтацій особистості; оволодінні дитиною основними соціальними нормами.

Сім'я завжди виступає, можна сказати, моделлю конкретного історичного періоду розвитку суспільства, відображає його економічні, моральні й духовні суперечності. Отже, сучасні економічні перетворення, демографічні проблеми, криза в політиці, культурі – все це відбивається на життєдіяльності сучасної сім'ї, при цьому поглиблюється її дезорганізація.

Сьогодні перед молодістю сім'єю стоять особливо гострі проблеми матеріально-економічного та житлово-побутового характеру. Невизначеність майбутнього, незайнятість у сфері суспільного виробництва, нестабільність заробітків, невідповідність до сімейного життя та виживання у таких умовах негативно позначаються не лише на демографічній ситуації в Україні, а на внутрісімейних процесах, характері взаємовідносин членів сім'ї, сім'ї з оточуючим середовищем, вихованні дітей, організації вільного часу сім'ї.

Таким чином, зусилля держави, громадськості повинні бути спрямованими на благополуччя і добробут сім'ї, створення умов для захисту її прав у суспільстві і прав її членів у самій родині. Тільки в такому випадку сім'я буде здатна до саморозвитку, а її члени – до самореалізації. Все це зумовлює необхідність державної сімейної політики в Україні, яка спрямована на укріплення соціального інституту сім'ї, напрямком її реалізації є соціальна робота з сім'єю, яка враховує особливості сім'ї як соціальної системи, первинного колективу, особливої малої соціальної групи.

Разом з тим, на сьогодні є нагальною потребою не тільки соціальна підтримка сім'ї, яка має певні проблеми в своїй життєдіяльності, але й особлива робота з неблагополучними сім'ями, які мають серйозніші проблеми, в них систематично порушуються права людини. Такими сім'ями традиційно займаються силові структури, права людини охороняються законом, але покарання – не єдиний шлях роботи з такими сім'ями. Оскільки головне – це зберегти цілісність сім'ї, тому тут повинна здійснюватися тривала соціальна робота, спрямована на перевиховання членів сім'ї. Стан розвитку сім'ї в Україні вимагає виваженої державної соціальної політики, що зорієнтована на підтримку сім'ї.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей використання методів і прийомів сімейного консультування.

Список використаної літератури та джерел:

1. Алексеєнко Т. Ф. Умови позитивної соціалізації дитини у сім'ї / Т. Ф. Алексеєнко // Діти – батьки – сім'я. – 2005. – Вип. 3. – С. 4-9.
2. Бех І. Д. Особистість народжується в сім'ї / І. Д. Бех // Початкова школа. – 1994. – № 2. – С. 23-25.
3. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї : курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2001. – 96 с.
4. Буніна Л. М. Врахування потреб дитини як основа усвідомленого батьківства / Л. М. Буніна // Діти – батьки – сім'я. – 2005. – Вип. 3. – С. 9-16.
5. Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. / Н. Ю. Максимова. – К. : ДП Вид. дім «Персонал», 2001. – 304 с.
6. Причепій Є. М. Філософія : посіб. для студ. вищих навч. закл. / [Є. М. Причепій, А. М. Черній, В. Д. Гвоздецький, Л. А. Чекаль]. – К. : Вид. центр «Академія», 2001. – 576 с.
7. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. / Ірина Миколаївна Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2002. – 132 с.
8. Шевченко Н. Ю. Права дитини – права батьків / Н. Ю. Шевченко // Діти – батьки – сім'я. – 2006. – Вип. 5. – С. 11-17.